

STRAIPSNIAI

LIETUVA PRANCŪZIJOS IR ŠVEICARIJOS PERIODIKOJE 1763–1773¹ M. („LA GAZETTE DE FRANCE“ IR „NOUVELLES DES DIVERS ENDROITS“)

Rūstis Kamuntavičius

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas, Lietuva

---

IVADAS

Šio tyrimo objektas yra du laikraščiai: Paryžiuje redaguotas „La Gazette de France“ (toliau „La Gazette“) ir Berne leistas „Nouvelles des divers endroits“ (toliau „Nouvelles“). Straipsnio tikslas yra suregistruoti šiuose dviejuose leidiniuose per pasirinktą laikotarpį užfiksuotų Lietuvos paminėjimų kiekį.

Darbe vartojama frazė „Lietuvos paminėjimas“ – tai kiekvienas pranešimas, kuriame vieną ar daugiau kartų paminima Lietuva, Didžioji Kunigaikštystė, kuris nors šios valstybės miestas, regionas, vietovė arba politinis veikėjas. Ta pati taisyklė galioja ir kalbant apie Lenkijos-Lietuvos paminėjimus.

1763–1773 metai pasirinkti todėl, kad tai audringų įvykių Abiejų Tautų Respublikoje periodas. 1763 m. miršta karalius Augustas III Saksas, renkamas naujas karalius A. S. Poniatovskis, vėliau – kelių konfederacijų ir vidaus politinio nestabilumo laikotarpis, kuris kulminuoja 1772 m., kai įvyksta pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas, 1773 m. ratifikuojamas Lenkijos-Lietuvos valstybės seime. Neimti metai po 1773 m., nes po pirmojo padalijimo Vakarų Europoje menkėja susidomėjimas Lenkija-Lietuva. Pasitaiko metų, kai per visus 12 mėnesių nebuvo nei vieno Lietuvos paminėjimo (pvz., 1783 m. „Nouvelles“ nei karto nepaminėjo Lietuvos).

---

¹ Tyrimą parėmė Fribūro universitetas (Šveicarija) ir Maison de Sciences de l’Homme (Paryžius).

Nei Šveicarijoje, nei Prancūzijoje nepavyko rasti 1770 m. „Nouvelles“ numerių. Tikriausiai jie neišliko iki mūsų dienų², todėl šie metai iškriti iš tiriamojo 1763–1773 m. laikotarpio.

Apie laikraščius. „La Gazette“ leistas Paryžiuje nuo 1631 m. gegužės 30 d. iki 1915 m. rugsėjo 30 dienos. Jo įkūrėjas buvo Théophraste Renaudot. Nors tai ir nebuvo pirmasis Prancūzijos periodinis leidinys (pirmasis pasirodė keliais mėnesiais anksčiau), tačiau tapo žymiausiu ir didžiausiu XVII–XVIII a. laikraščiu. Po pagrindinio globėjo Richelieu mirties 1642 m. T. Renaudot sugebėjo išsaugoti „La Gazette“, kuri vos neišnyko Frondos metu (1648–1652 m.). Po tėvo mirties 1653 m. sūnūs Isaacas ir Eusèbe tęsė jo leidimą. Laikraštis išliko šeimos rankose iki 1762 metų. Tais metais E. F. Choiseul (1719–1785) priskyre jį Užsienio reikalų ministerijai. Netekęs paskutinių savarankiškumo liekanų, laikraštis galutinai tapo valstybiniu. Nuo to laiko „La Gazette“ pasirodydavo ne vieną, o du kartus per savaitę (pirmadieniais ir penktadieniais). Gyvavęs XIX a. ir dar kartą keitęs pavadinimą į „Gazette nationale de France“, laikraštis nesugebėjo išlikti per Pirmąjį pasaulinį karą ir nustojo eiti 1915 m. rugsėjo mėnesį.

„Nouvelles“, dar vadinamas „Gazette de Berne“, buvo leidžiamas 1689–1798 metais. Vėliau tapo „Nouvelles politiques“. Tai buvo Berno respublikos oficialusis organas, įkurtas ir priklausęs Fischerių šeimai. Pirmasis jo redaktorius buvo prancūzų emigrantas (hugenotas) Antoine'as Teissieris iš Nimo.³ Jį pakvietė dirbti ir finansavimą garantavo žymus Šveicarijos pašto sistemos kūrėjas, žiniomis iš Europos aprūpinęs Berne reziduojančią valdžią, Beatas Fischeris. Kaip ir „La Gazette“, šis leidinys XVIII a. II pusėje pasirodydavo du kartus per savaitę – trečiadieniais ir šeštadieniais.

Istoriografija. „Nouvelles“ skirta istoriografija nėra gausi. Pirmoji stambi studija pasirodė 1911 metais.⁴ Istorikas G. Tobleris atkreipė dėmesį į gerus šio laikraščio redaktorių informatorius ir pabrėžė, kad tai buvo vienas pagrindinių šaltinių, iš kurio prancūziškai skaitantys Šveicarijos žmonės gaudavo informaciją apie politinius įvykius Europoje. 1938 m. pasirodžiusiam G. Sacke straipsnyje⁵ akcentuota, kad „Nouvelles“ reikšmė ir įtaka buvusi dar didesnė. Jau G. Tobleris buvo nurodęs glaudų laikraščio ir Voltaire'o bendradarbiavimą. Remdamasis šaltiniais G. Sacke priėjo išvadą, kad rašytojas buvo ne tik redaktorių draugas, bet ir aktyvus informacijos tiekėjas, bendraautoris. Šis bendradarbiavimas apėmė XVIII a. 7-ąjį dešimtmetį, t. y. būtent mus dominantį laikotarpį. Žymus švietėjas daug prisidėjo, kad kuo daugiau pranešimų iš Rusijos patektų į laikraštį. Jo dėka į puslapius patekdavo informacija, kurią jis gaudavo susirašinėdamas su cariene Jekate-

² Iki mūsų dienų yra išlikę ne visi XVIII a. „Nouvelle“ egzemplioriai: Ženevos universiteto bibliotekoje – 1761–1769, 1771–1783, 1790, 1792 metų; Fribūro kantono ir universiteto bibliotekoje – 1776–1797 metų; Dorigny kantono ir universiteto bibliotekoje – 1769 metų; Berno miesto ir universiteto bibliotekoje – 1709, Nr. 10, 1716, Nr. 66, 1717, Nr. 41 priedas, 1731, Nr. 89, 1748, Nr. 1–2, 5–39, 41–53, 55–60, 62–104, 1776, Nr. 101, 1783, Nr. 14, 1787, Nr. 94 ir Nr. 95 priedas, 1692 ir 1693 sausis, 1792, 1793, 1798 sausio 3 – kovo 3; Berno kantono archyve – 1694, Nr. 59, 1706 birželio 16, 1715, Nr. 24, 1766, Nr. 14, 1771, Nr. 75, 1779, Nr. 83, 1781, Nr. 97.

³ Pvz., *Dictionnaire historique et biographique de la Suisse*, Neuchatel, 1926, t. 3; P. Schaffroth, *Sturm und Drang*, Benteli Verlag Bern (be metų).

⁴ G. Tobler, *Die Gazette de Berne 1689–1798*, *Neues bernener Taschenbuch auf das Jahr 1911*, Bern, 1910, p. 215–244.

⁵ G. Sacke, *Die Kaiserin Katharina II, Voltaire und Die Gazette de Berne*, *Revue suisse d'histoire*, 1938, p. 305–314.

rina. Be to, G. Sacke rado įrodymų, kad „Nouvelle“ buvo skaitomas ne tik Šveicarijoje, bet ir užsienyje. Taigi XVIII a. II pusėje „Nouvelles“ buvo europinio masto laikraštis.

Istoriografija, skirta „La Gazette“, yra nepalyginamai gausesnė.⁶ Be to, net neabejojama, kad jis buvo vienu svarbiausių ne tik Prancūzijos, bet ir visos Vakarų Europos informacinių periodinių leidinių. Labai daug publikacijų yra apie šio laikraščio įkūrėją ir redaktorių T. Renaudot. Su tuo pačiu laikotarpiu, t. y. XVII a., susiję ir keletas stambių darbų, analizuojančių „La Gazette“ pranešimus, laikraščio publikacijas bei paplitimą.⁷ Per paskutiniuosius kelis dešimtmečius Prancūzijos ir kitų šalių istorikai paskelbė keliolika straipsnių apie XVIII a. „La Gazette“: spausdinimą ir paplitimą provincijoje, pagrindines temas, istorinių įvykių atspindžius jos puslapiuose ir redaktorius.⁸

Labai skurdi istoriografija, skirta informacijos apie Lietuvą analizei Europos periodinėje spaudoje. Nėra nė vieno darbo, kuriame būtų analizuojama Prancūzijos ar Šveicarijos spauda keliant būtent tokią užduotį, kokia suformuluota šio darbo įvade.

Kadangi Lietuva buvo Abiejų Tautų Respublikos dalis, reikia atkreipti dėmesį į Lenkijos paminėjimų analizę. Nėra studijų apie Lenkiją šveicariškame laikraštyje „Nouvelles“. Tuo tarpu „La Gazette“ yra sulaukusi istorikų, ypač lenkų, dėmesio. Lenkų istorikai fragmentiškai naudodavo šį laikraštį analizuodami Lenkijos stereotipus Prancūzijoje⁹ arba informaciją, susijusią su įvykiais Lenkijoje.¹⁰ Z. Wójcik, parašęs vieną iš nedaugelio Lenkijoje straipsnių, skirtų XVII a. „La Gazette“ informacijai apie Abiejų Tautų Respubliką, akcentavo, kad „dabartiniai lenkų istorikai, užsiimantys XVII a., vis dažniau pabrėžia „La Gazette“ kaip svarbaus istorinio šaltinio svarbą, nors dar visai neseniai į tai buvo nekreipiama visai jokio dėmesio.“¹¹ Ši pastaba apie XVII a. Lenkijos istorijos tyrimus tiktų ir XVIII a. pabaigai.

Atrodo, kad iš Lietuvos istorikų tik vienintelis Petras Klimas (1891–1969) „La Gazette“ naudojo kaip Lietuvos istorijos šaltinį. Gyvendamas Prancūzijoje jis padarė daugybę pra-

⁶ Kelios svarbesnės knygos, skirtos Prancūzijos periodikos istorijai, kuriose nemažai dėmesio teikiama „La Gazette“: G. Feyel, *La presse en France des origines à 1944*, Paris 1999; E. Hatin, *Histoire Politique et littéraire de la presse en France*, Paris, 1859–1861, t. 1–8; *Histoire générale de la presse française*, Paris, 1969–1976, t. 1–5. Viena svarbiausių studijų apie XVII a. ir XVIII a. Prancūzijos politinę periodinę spaudą: G. Feyel, *L'Annonce et la nouvelle: la presse d'information en France sous l'ancien régime (1630–1788)*, Oxford, 2000.

⁷ G. Feyel, *La «Gazette» en province à travers ses réimpressions, 1631–1752: une recherche analytique de la diffusion d'un ancien périodique dans toute la France*, Holland Univ. Press, Amsterdam, 1982; S. Haffemayer, *L'information dans la France du XVIIe siècle: La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, Paris, 2002.

⁸ Ši išvada padaryta pavarčius *Bibliographie annuelle de l'histoire de France* (Paris, CNRS), apimančio laikotarpį nuo 1970 iki 2003 metų.

⁹ Pvz.: T. Chynczewska-Hennel, *Rzeczpospolita XVII wieku w oczach cudzoziemców*, Wrocław, 1993; Warszawa, 1994.

¹⁰ Pvz.: Claude Labrosse, *Stratégie et discours: les nouvelles de Pologne dans quelques périodiques français de décembre 1734*, *Etudes sur la presse au XVIIIe siècle*, Lyon, 1978, p. 5–22; A. Rivara, *L'information vide, le discours des gazettes sur le premier partage de la Pologne*, *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, Saint-Étienne, 1999, p. 314–324.

¹¹ Z. Wójcik, *Bezkrólewie 1673/1674 i elekcja polska 1674 roku w relacjach Gazette de France, Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem: Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy*, red. K. Wajda, Toruń, 1993, p. 235.

nešimų nuorašų, kuriuose paminėti įvykiai Lietuvoje.¹² Jo fonde yra sukaupta periodikos, korespondencijos, memuarų. Tiesa, istorikui buvo prieinami archyvai ir spaudiniai Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje, tačiau tai nemenkina didelės šio laikraščio, kaip svarbaus šaltinio, reikšmės.

LAIKRAŠČIŲ FORMA, APIMTIS IR TURINYS

Forma ir apimtis. „La Gazette“ laikraščio formatas nebuvo didelis (23 × 15 cm), turėjo keturis, vėliau aštuonis, o kartais ir 12 puslapių. Po 1762 m. leidinio formatas nepakito, bet vietoje ištisinio teksto informacija buvo surašoma į du stulpelius, taip pat sumažėjo šriftas. Pagrindinė laikraščio dalis dažniausiai pasirodydavo tik 4 p. dydžio. 1771–1772 m. šios dalies apimtis vis dažniau išaugdavo iki 6 puslapių. Prie pagrindinės dalies kartais būdavo pridėdamas priedas (Supplement) su „neeiliniais“ pranešimais ir įvairia informacija apie mūšius, svarbius politinius įvykius, kitus neįprastus dalykus, kurie galėjo būti įdomūs skaitytojui. Tokiais atvejais laikraščio apimtis padidėdavo dar 1–2 ar daugiau puslapių. 1763–1772 m. per metus laikraštį sudarydavo 400–500 p. teksto.

„Nouvelles“ formatas šiek tiek mažesnis nei „La Gazette“: 19 cm × 15 cm, tekstas taip pat surašomas dviem stulpeliais; vienas numeris sudarydavo 6 puslapius. Pirmieji keturi puslapiai vadinosi *Nouvelles de divers endroits*, likusieji du – *Supplement aux Nouvelles de divers endroits*. Metinė laikraščio apimtis buvo apie 600 puslapių.

Turinys. „La Gazette“, kaip ir „Nouvelles“, nuo dabartinių periodinių leidinių gerokai skyrėsi informacijos apimtimi bei organizavimu. Tai buvo pranešimų, daugiausia apie politinius įvykius (karo veiksmai, parlamento ar seimo eigos aprašymai ir pan.), ir oficialių dokumentų rinkinys (taikos sutartys ir politinės deklaracijos). Viename numeryje būdavo apie 10–15 pranešimų. Jų apimtis labai nevienoda – nuo kelių sakinių iki kelių puslapių. Pranešimai iš užsienio sudarydavo mažiausiai du trečdalius visos apimties. Jie informuodavo apie svarbiausius politinius įvykius ir visuomet eidavo be analitinių redaktorių komentarų.

Įdomu, kad laikraštyje „La Gazette“, kitaip nei „Nouvelles“, beveik visuomet patys pirmieji būdavo pranešimai iš Abiejų Tautų Respublikos miestų – daugiausia Dancigo ir Varšuvos. Toliau sekdavo Berlynas, Roma, Haga, Briuselis, Versalis, Paryžius arba kiti panašios svarbos miestai, iš viso maždaug apie dešimt–penkiolika vietovių kiekviename numeryje. Lieka neaišku, kodėl pranešimai iš Lenkijos-Lietuvos būdavo pirmieji. Miestai nebuvo išsidėstę nei abėcėline tvarka, nei pagal geopolitinę svarbą Prancūzijai. Tikriausiai pirmoji vieta atitekdavo todėl, kad Lenkija buvo labiausiai į rytus nutolęs regionas, iš kurio būdavo gaunamos žinios. Pranešimai iš dar tolimesnių vietovių (Stokholmo, Maskvos, St. Peterburgo, Konstantinopolio) taip pat eidavo patys pirmieji.

„Nouvelles“ pranešimus gaudavo iš beveik tų pačių vietovių kaip ir „La Gazette“: Anglijos (Londonas), Prancūzijos, Vokietijos, Olandijos, Šveicarijos, Italijos, Ispanijos miestų, St. Peterburgo, Švedijos (Stokholmo), Danijos. Pasitaikė pranešimų iš Konstan-

¹² Pranešimai ar jų fragmentai, dažniausiai vienerių, retai – kelerių metų, P. Klimo yra surinkti iš šių XVIII a. metų: 1702, 1703, 1705, 1706, 1708, 1711, 1713–1716, 1718, 1719, 1724, 1726, 1729, 1736, 1737, 1741, 1748, 1751–1754, 1756, 1757, 1761, 1763–1766, 1768, 1770, 1772, 1774, 1775, 1777, 1781, 1784, 1785, 1787, 1788, 1791, 1792, 1798. Šie nuorašai saugomi *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne*, F1 7385 – Lietuvos istorija, 1700–1919. Dėkoju D. Kuoliui, nurodžiusiam šį fondą.

tinopolio, Š. Amerikos. Daugiausia pranešimų ateidavo iš Vakarų Europos valstybių. Skyrėsi tik jų pateikimo tvarka: „Nouvelles“ išdėliodavo juos beveik be jokios logikos.

Svarbu pastebėti, kad abiejuose laikraščiuose pranešimų turinys nebūtinai siejosi su ta vieta, iš kurios buvo siunčiamas pranešimas. Pranešimai „iš Varšuvos,“ „iš Lenkijos,“ „iš Poznanės,“ „iš Lenkijos pasienio“ ir pan. dažniausiai informuodavo apie įvykius Lenkijoje-Lietuvoje, bet kartais ir apie su ja visiškai nesusijusius dalykus, pvz., rusų ir turkų karo veiksmus, šių armijų judėjimus. Tuo tarpu pranešimuose „iš St. Peterburgo,“ „iš Dancigo“ iš „Žemutinio Reino“ būta žinių apie įvykius Lenkijoje-Lietuvoje.

LAIKRAŠČIŲ PAPLITIMAS

Ieškodami duomenų apie tai, ką prancūzai žinojo apie Lietuvą, tikriausiai nerasime geresnio šaltinio nei „La Gazette“. Šis periodinis leidinys XVII a. pasirodydavo šimtiniais ar net tūkstantiniais tiražais (XVIII a. tiražas išaugo iki dešimčių tūkstančių) ir buvo pagrindinis politinės informacijos tiekėjas Prancūzijos kultūriniam ir politiniam elitui. Tikslūs laikraščio tiražai nėra žinomi, tačiau manoma, kad apie 1670 m. tiražas galėjo siekti nuo 3400 iki 4800, 1700 m. – nuo 7200 iki 9400.¹³ 1749 m. – 6800–8800, 1758 m. – 15 000–17 000, 1780 m. – 12 260 egzempliorių.¹⁴ Tuo laiku tai buvo labai dideli skaičiai. Iki 1680 m. „La Gazette“ santykinai buvo brangus ir retas, tačiau tai nesutrukėdė jį skaityti daugeliui žmonių, nes, vienam užsiprenumeravus, skolintis ateidavo pažįstami ir draugai. Tokia tradicija išsilaikė iki pat XIX amžiaus. Dėl labai brangaus pervežimo sugalvota jį perspausdinti stambesniuose centruose (Lione, Bordo ir kt.). Ypač sparčiai „La Gazette“ paplito provincijoje 1680–1715 metais. Tuo metu spaustuvės jį spausdino jau visoje šalyje. Nors turinys nesikeitė, tačiau įvairiose provincijos vietose perspausdinamas leidinys įgaudavo šiek tiek kitokią išvaizdą, formatą. XVIII a. „La Gazette“ jau užsisakinėdavo religinės ir mokslo įstaigos, privatūs asmenys. Nuo 1751 m. laikraštis nebebuvo spausdinamas provincijos miestuose, tačiau dėl pagerėjusio susisiekimo ir nuo 1762 m. sumažėjusios prenumeratos kainos jis ir toliau buvo prieinamas ne tik sostinės gyventojams.¹⁵

„Nouvelles“ tiražai nėra žinomi. Manoma, kad buvo bent keletas tūkstančių, t. y. daug mažiau nei „Gazette“, bet ir adresuojamas mažesniai skaitytojų ratui. Šis laikraštis buvo gerai žinomas Šveicarijoje, ypač prancūziškoje jos dalyje – Romandijoje. Tai buvo vienas iš kelių šveicariškų ir prancūziškų periodinių leidinių, gausiai skaitomų šalies gyventojų. Jį skaitė ir Prancūzijoje Didžiosios Prancūzijos Revoliucijos išvakarėse. Amžininkai mini jį buvus vienu populiariausių Paryžiuje cirkuliavusių laikraščių, skaitytų kartu su „La Gazette“ ir olandiškais leidiniais.¹⁶

¹³ G. Feyel, *La «Gazette» en province à travers ses réimpressions, 1631–1752: une recherche analytique de la diffusion d'un ancien périodique dans toute la France*, Holland Univ. Press, Amsterdam, 1982, p. 98, 99, 183; P. Albert, „La Gazette,“ *Encyclopaedia Universalis*, Version 6, 2001.

¹⁴ J. R. Censer, *The French Press in the Age of Enlightenment*, 1994, p. 215.

¹⁵ G. Feyel, *L'Annonce et la nouvelle: la presse d'information en France sous l'ancien régime (1630–1788)*, Oxford, 2000, p. 668; E. Hatin, *Histoire Politique et littéraire de la presse en France*, Paris, 1859, t. 1, p. 150.

¹⁶ P. Benhamon, La lecture publique des journaux, *Dix-huitième siècle*, 1992, No 24, p. 283–295; G. Sacke, Die Kaiserin Katharina II, Voltaire und Die *Gazette de Berne*, *Revue suisse d'histoire*, 1938, p. 305–314.

INFORMACIJOS ŠALTINIAI

Nuo pat įkūrimo pradžios abu laikraščiai buvo glaudžiai susiję su atitinkamais Prancūzijos ir Šveicarijos valdovų dvarais. „La Gazette“ pirmasis redaktorius T. Renaudot perspausdindavo pranešimus, kuriuos gaudavo pats karalius bei ministrai ir pagal kuriuos buvo formuojama šalies užsienio politika. Tokiu pat principu informaciją rinko ir B. Ficheris, „Nouvelles“ įkūrėjas. Jis spausdino Šveicarijos valdžią Berne pasiekusius pranešimus. Be to, abu laikraščiai gaudavo ir perspausdindavo oficialią informaciją, paskelbtą valdovo ar jo aplinkos. Tokia sistema, kai informacija apie įvykius užsienyje į redaktorių rankas, kaip ir į valdovo rūmus, patekdavo iš tų pačių šaltinių, išliko iki pat XVIII a. pabaigos.

Pasitaikydavo atveju, kai pranešimai būdavo perspausdinami iš kitų laikraščių. Pavyzdžiui, „Nouvelles“ XVIII a. II pusėje dažnai perspausdindavo informaciją iš „Gazette“, o šis iš Olandijos ar kitų šalių laikraščių.

Abiejuose laikraščiuose nurodomos pranešimų išsiuntimo datos. Tai leidžia apskaičiuoti, kiek laiko informacija keliaudavo iš Abiejų Tautų Respublikos į Paryžių ar Berną. Abiem atvejais pranešimo kelionė iki spausdinimo mašinos užtrukdavo nuo dviejų iki keturių savaičių. Tai įprastas pašto ir pranešimų keliavimo greitis XVIII a. Europoje. Kartais vienu metu išsiųsti keli pranešimai būdavo atspausdinami skirtinguose numeriuose, nes, matyt, ne kartu pasiekdavo redakciją. Tą galėjo nulemti įvairūs trukdžiai kelionėje: plėšikai, problemos su arkliais ar asmeniniai veiksniai.

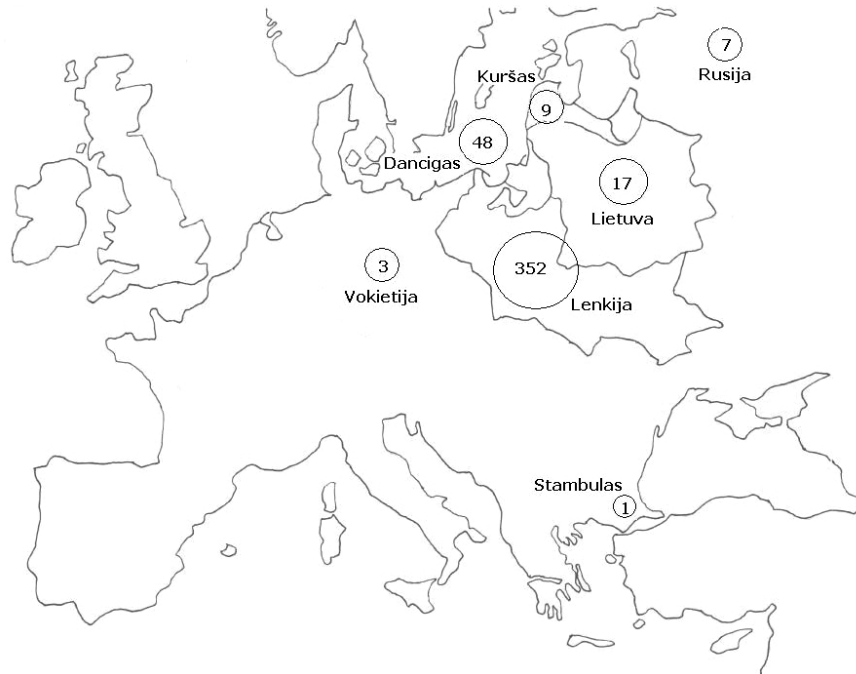
Redaktoriai kūrė ir plėtė savo nuolatinių korespondentų užsienyje tinklą, tačiau atsekti, kuris pranešimas iš kokio šaltinio ateidavo, beveik neįmanoma, nes nei autorius, nei informacijos šaltinis nebuvo fiksuojamas. Korespondentais dažniausiai būdavo gerai informuoti žmonės, Lenkijos-Lietuvos atveju neretai susiję su karaliaus dvaru ir gaudavę informaciją iš pirmų lūpų. Kaip tik todėl turime tokius smulkius ir tikslius seimų eigos, karo veiksmų, karaliaus kasdienybės ir panašių dalykų aprašymus.

Nors ir nežinome korespondentų pavardžių ir jų informacijos šaltinių, tačiau galime nustatyti, iš kokių miestų informacija buvo siunčiama laikraščių redaktoriams: prie kiekvieno pranešimo būdavo nurodoma, iš kur jis buvo išsiųstas.

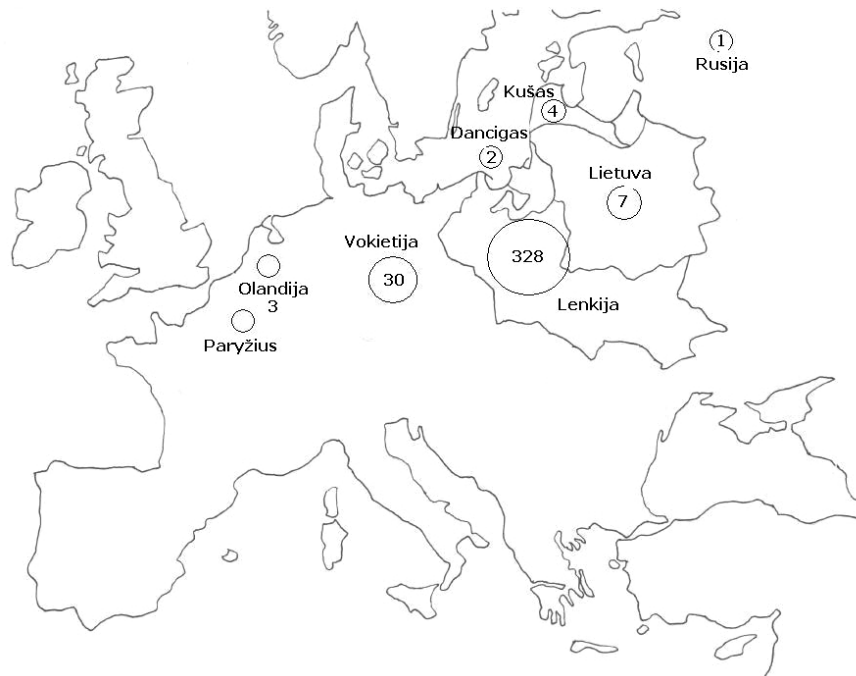
Regionai ir miestai, iš kurių atkeliavusiuose pranešimuose, atspausdintuose „La Gazette“, buvo minima Lietuva arba jos politikos veikėjai, pavaizduoti 1 paveikslėlyje. Beveik 80% visų pranešimų atkeliavo iš Lenkijos, dažniausiai Varšuvos. Taigi prancūzai daugiausia informacijos apie Lietuvą gaudavo ne iš pačios Didžiosios Kunigaikštystės, bet iš Lenkijos. Tai akivaizdžiai patvirtina faktą, kad Abiejų Tautų Respublikoje Lenkija užėmė vyraujančią poziciją, ir politinio gyvenimo bei informacijos centrai buvo būtent čia.

Antras svarbus informacijos centras, iš kurio atkeliavo apie 10% visų pranešimų, buvo Dancigas. Šiame svarbiausiame Abiejų Tautų Respublikos uoste ir didžiausiame valstybės mieste koncentravosi didžiuliai pinigai, be to, tai buvo pagrindiniai vartai, per kuriuos bendrauta su Vakarų Europa. Kaip tik todėl „La Gazette“ redaktoriai savo korespondentus turėjo ne tik sostinėje, bet ir šiame uoste.

Likę 10% pranešimų buvo iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Kuršo, Rusijos, Vokietijos bei Stambulo. Pagal statistiką, pranešimai iš Lietuvos sudarė tik apie 4%. Menkas skaičius, rodantis, kokioje didžiulėje informacinėje izoliacijoje buvo Lietuvos valstybė. Matydami Lietuvą Lenkijos šešėlyje „La Gazette“ redaktoriai nelaiškė čia nuolatinių korespondentų. Šiame kontekste stebina Kuršo fenomenas. Kuršo ir visos Livonijos

1 pav. „Gazette de France“ pranešimų, kuriuose minima Lietuva ir jos politikai, geografija

2 pav. „Nouvelles des divers endroits“ pranešimų, kuriuose minima Lietuva ir jos politikai, geografija

vokiečiai nuo seno turėjo daug glaudesnius kontaktus su Vakarais nei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestai ir didikų giminės. Be to, šioje mažoje, bet strategiškai svarbioje teritorijoje kirtosi Abiejų Tautų Respublikos, Švedijos ir Rusijos interesai, kurie ypač paaštrėjo XVIII amžiuje. Tai ir nulėmė, kad tokia maža teritorija buvo neproporcingai sureikšmintą ir tapo svarbiu informatoriumi apie įvykius regione. Gausa pranešimų, informuojančių apie įvykius Kurše ir aplinkinėse teritorijose, rodo, kad „La Gazette“ šiame regione, pirmiausiai Mittau (Jelgavoje), turėjo savo nuolatinį korespondentą ar korespondentus. Galų gale po keletą pranešimų turime iš Rusijos (Peterburgo ir Maskvos), Vokietijos miestų bei Stambulo – kaimyninių, su Abiejų Tautų Respublika besiribojančių šalių, todėl natūralu, kad jas pasiekdavo įvairi informacija, kurią tenai buvę korespondentai persiūsdavo redaktoriams.

Antrajame paveikslėlyje matome regionus, iš kurių į „Nouvelles“ ateidavo pranešimai, minintys Lietuvą. Lenkija, kaip informacijos šaltinis, vyrauja panašia proporcija kaip ir „La Gazette“ puslapiuose. Kiti informacijos šaltiniai abiejų laikraščių yra panašūs: Lietuva, Dancigas, Kuršas, Rusija bei Vokietija. Neproporcingai daug pranešimų apie įvykius Lietuvoje gauta iš Vokietijos miestų – net apie 9%. Pirmiausia čia kalbama apie šiaurinius jos miestus, tokius kaip Hamburgas, Drezdenas ir kt. Tokį didelį procentą tikriausiai nulėmė tai, kad vokiškasis Bernas kitaip nei Paryžius turėjo daug glaudesnius ryšius su šiaurės Vokietija, nuo seno buvusią pagrindine europiečių informatore apie įvykius Lenkijoje ir Lietuvoje. Be to, „Nouvelles“, būdamas menkesnis ir ne toks ambicingas laikraštis kaip „La Gazette“, neišgalėjo ar nenorėjo išlaikyti nuolatinį korespondentą Dancige. Pranešimų iš Lietuvos ir Kuršo, kuriuose būtų aprašomi įvykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Berno laikraštyje yra du kartus mažiau nei „La Gazette“.

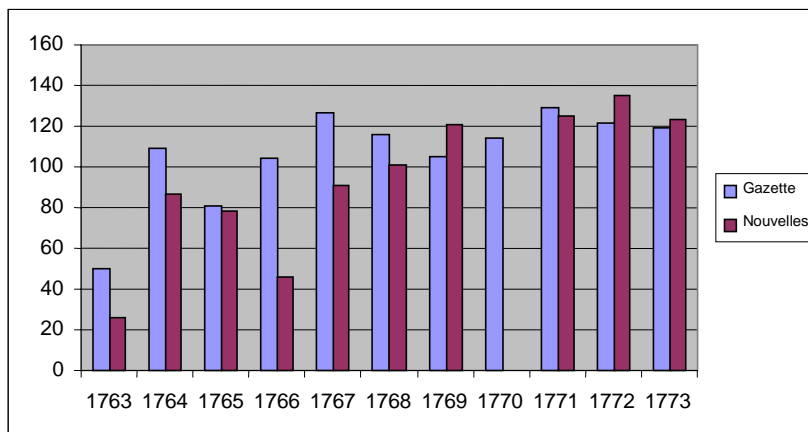
INFORMACIJOS APIE LIETUVĄ KIEKIS

Informacijos apie Lietuvą kiekį paprasčiausia skaičiuoti registruojant pranešimus, kuriuose minima Lietuva ar jos politiniai veikėjai. Tačiau prieš tai prasminga pažiūrėti, koki pranešimų skaičių sudarė informacija apie įvykius Abiejų Tautų Respublikoje.

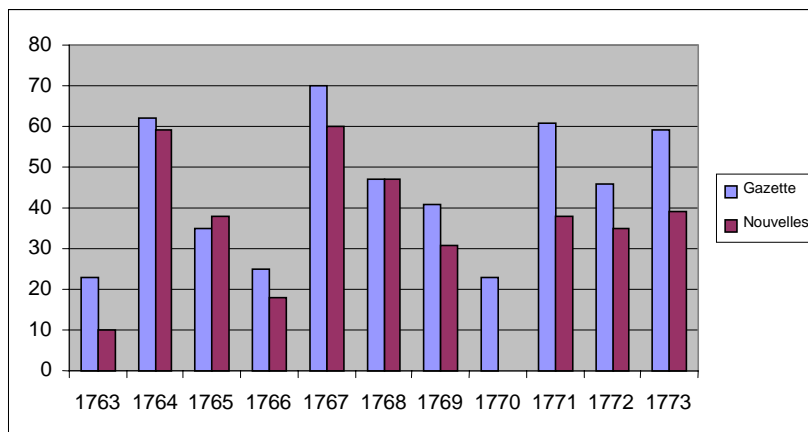
Trečiajame paveikslėlyje matome, kad pranešimų, kuriuose minėta Lenkija-Lietuva, skaičius svyravo maždaug nuo 20 iki 140 per metus. Abu laikraščiai turėdavo apie 105 metinius numerius. Tai reiškia, kad 1763–1773 m. kiekviename numeryje bent vienas pranešimas paminėdavo įvykius Lenkijoje-Lietuvoje. Akivaizdu, kad ne visais metais susidomėjimas Abiejų Tautų Respublika buvo vienodas. 1763 m. jis buvo ypač menkas, tačiau 1764–1773 m. jis buvo aukštas ir netgi nuolat didėjo. Dar vienas pastebėjimas: „La Gazette“ šiek tiek daugiau nei „Nouvelles“ spausdino informacijos apie įvykius Abiejų Tautų Respublikoje. Pirmiausia, matyt, todėl, kad Lenkija-Lietuva buvo laikoma strateginiu Prancūzijos sąjungininku, tuo tarpu Berno valdžiai ši valstybė nebuvo tokia svarbi.

Pranešimų, kuriuose buvo minima Lietuva, skaičiai pavaizduoti 4 paveikslėlyje. Matome, kad susidomėjimas Lietuva nekyla taip tolygiai kaip susidomėjimas Lenkija-Lietuva. Informacijos apie Lietuvą kiekis tiesiogiai priklausė nuo įvykių gausos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Taigi Lietuva nebuvo nuolatinio dėmesio objektu. Kitaip nei pranešimuose iš Varšuvos, Dancigo ar Jelgavos, beveik nėra informacijos apie didesnius gaisrus Vilniuje, iškilmingus balius, žmonių surašymus ar kitus kasdienio gyvenimo faktus. Lietuva buvo įdomi tik tiek, kiek ji buvo įtraukiama į karinius konfliktus: buvo aprašomi armijų judėjimai, miestų užėmimai, Lietuvos diplomatų veiksmai ir panašūs dalykai.

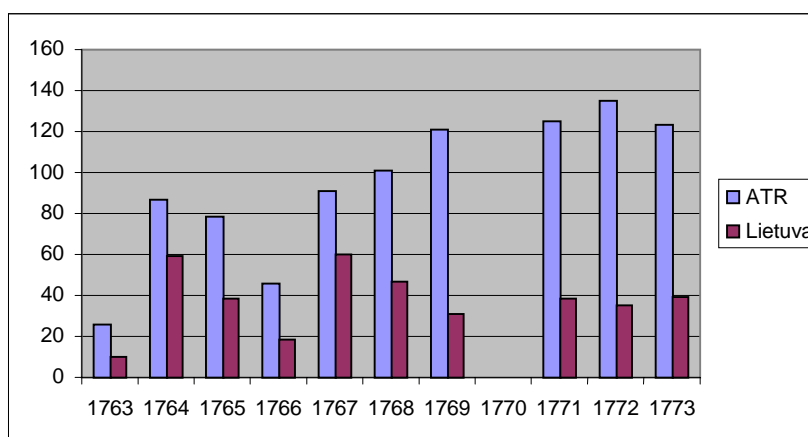

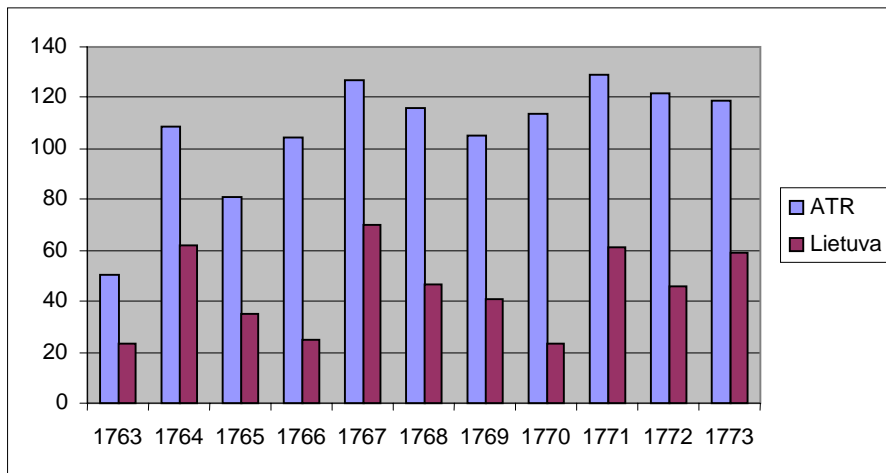
3 pav. Pranešimų, kuriuose minima Lenkija-Lietuva, skaičius

4 pav. Pranešimų, kuriuose minima Lietuva, skaičius

5 pav. „Nouvelles des divers endroits“ pranešimų, kuriuose minima Abiejų Tautų Respublika (ATR) ir Lietuva, skaičius

6 pav. „Gazette de France“ pranešimų, kuriuose minima Abiejų Tautų Respublika ir Lietuva, skaičius

Iš visų pranešimų, informavusių apie įvykius Abiejų Tautų Respublikoje, Lietuva buvo minima maždaug nuo 20% iki 50% tokių pranešimų (5–6 pav.). Abiejuose laikraščiuose šios proporcijos panašios, bet svyruoja priklausomai nuo laikotarpio. Turėdami tiek informacijos galime apskaičiuoti, kiek visų šių abiejų laikraščių pranešimų buvo skirta Lenkijai-Lietuvai bendrai ir Lietuvai atskirai. Viename numeryje būdavo 10–15 pranešimų, per metus išeidavo apie 105 numeriai – taigi per metus išeidavo nuo 1050 iki 1575 pranešimų. Tai reiškia, kad 7–10 % visų pranešimų yra minima Abiejų Tautų Respublika, o nuo 3 iki 5 % – Lietuva. Tai labai dideli skaičiai. Nepaisant to, kad Lietuva buvo nusilpusi ir gožiama Lenkijos, vakariečiai apie ją gaudavo labai daug informacijos. Nei XIX a., nei XX a. nieko panašaus nebebuvo.

Keletas pastabų apie tai, kaip šiuose laikraščiuose buvo vaizduojamas Lietuvos politinis statusas Abiejų Tautų Respublikoje. Pirmiausia Lietuvos armija ir jos aukščiausi pareigūnai visuomet minimi atskirai nuo lenkų. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriją irgi visuomet kalbama kaip atskirą nuo Lenkijos. Tai reiškia, kad Lenkijos-Lietuvos valstybė nebuvo suprantama kaip vien lenkų tautos, labai aiškiai matyta jos konfederacinė struktūra. Tiesa, šalia lietuvių ir lenkų dažnai buvo minimi ukrainiečių valstiečiai (haidamakai) ir kazokai. Nors jie formaliai ir nesudarė atskiros politinės tautos, tačiau laikraščiuose jie niekada nevadinti nei lenkais, nei lietuviais. Taigi politinės suirutės laikais stebėtojai daugiau žiūrėjo ne į formalius politinių sutarčių ir unijų apibrėžtus dalykus, bet į tai, kas realiai vyko šioje teritorijoje ir kokios faktinės jėgos konfliktavo tarpusavyje. Ir dar vienas dalykas. Laikraščiuose dažnai minimi įvairūs Abiejų Tautų Respublikos regionų pavadinimai: Ukraina, Voluinė, Podolė, Lietuva, Didžioji Lenkija, Prūsija, Lenkiškoji Prūsija ir t.t. Tačiau kai kalbama apie Lietuvos miestus, visuomet pabrėžiama, kad jie Lietuvoje. Su kitų Lenkijos-Lietuvos regionų miestais taip nesieliama. Nors Ukrainoje ir yra kazokai, tačiau šio regiono miestai visuomet minimi kaip Lenkijos. Taigi šiuo atveju labai aiškiai suprantama, kad valstybę sudaro dvi dalys – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Lenkijos karalystė.

IŠVADOS

Įvertinant įtaką, kurią galėjo daryti laikraščiuose skelbiama informacija apie Lietuvą Prancūzijos, Šveicarijos ir apskritai Vakarų Europos skaitytojams, reikia atkreipti dėmesį į kelis dalykus. Pirma, abu laikraščiai buvo Prancūzijos ir Šveicarijos valdžios oficiozai. Antra, XVIII a. II pusėje jie buvo virtę tarptautiniais, t.y. skaitomi ne tik savo, bet ir kitose šalyse. Visa tai lėmė didelį jų tiražą, be to, jie turėjo simbolinį kapitalą, nes atstovavo valdžios nuomonei. Dar turint galvoje tai, kad XVIII a. II pusėje, Apšvietos epochoje, laikraščiai ypač buvo populiarūs ir skaitomi, galime neabejoti, kad „La Gazette“ ir „Nouvelles“ formavo didelės dalies intelektualų, buržuazijos ir aristokratijos pasaulio vaizdą.

Lyginant šaltinius, iš kurių redaktoriai gaudavo informaciją apie Lietuvą, pirmiausia krinta į akis tai, kad iš pačios Lietuvos pasiekdavo labai nedidelė dalis pranešimų – vos keli procentai. Lenkijoje, pirmiausia Varšuvoje, rezidavę korespondentai buvo svarbiausiais informatoriais. Tai rodo Lietuvą buvus dideliame Lenkijos šešėlyje. Nebuvo tikslinga laikyti joje savo korespondento, nes visa informacija vis tiek suplaukdavo į valstybės centrą – Lenkiją ir jos sostinę. Be to, „La Gazette“ dar informacijos gaudavo iš korespondentų Dancige, o „Nouvelles“ – iš šiaurės Vokietijos miestų. Abiejuose laikraščiuose stebime Kuršo fenomeną – jis buvo tapęs svarbiu Vakarų Europos informacijos šaltiniu apie įvykius regione, tarp jų ir Lietuvoje.

Nepaisant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinio silpnumo, XVIII a. pabaigoje abu laikraščiai spausdino labai daug informacijos apie Lietuvą. Pranešimai, kuriuose buvo minima Lietuva, sudarė 3–5%. Tokį didelį susidomėjimą pirmiausia nulėmė esminiai politiniai Lietuvos įvykiai. Europiečiams jie buvo įdomūs, tad jie akylai sekė visus pokyčius. Kita vertus, didelio susidomėjimo dėka Lietuva nepradingo iš europiečių pasaulėvaizdžio.

Gauta 2006 05 12
Parengta 2006 06 01

Rūstis Kamuntavičius

LITHUANIA IN FRENCH AND SWISS PERIODICAL PRESS, 1763–1773 (*GAZETTE DE FRANCE AND NOUVELLES DES DIVERS ENDROITS*)

Summary

The article analyzes two periodicals from the period 1763–1773. One of them, *Gazette de France*, was edited in Paris. The other, *Nouvelles des divers endroits (Gazette de Berne)*, was published in Berne, Switzerland. Both of them appeared in French. They were official papers of the rulers and enjoyed popularity not only in native, but also in foreign countries. Without any doubt, they made huge influence on the worldview of aristocracy and bourgeoisie of French-speaking Europe.

The article counts and discusses the messages that contained information on Lithuania, its cities, regions and personalities in these two newspapers.

Both newspapers received very little information from Lithuania itself. Merely several percent of all messages on Lithuania were from the Grand Duchy. Correspondents residing in Poland, first of all in Warsaw, were the most important informers. It means that Lithuania was

in a complete shadow of Poland. There was no need to keep a correspondent in Lithuania, because all information sooner or later used to reach the political center of the Commonwealth, i. e. Warsaw. In addition, *Gazette* received plenty of messages from correspondents in Danzig, whereas *Nouvelles* received a lot of information from the cities of Northern Germany. Lastly, in both newspapers the phenomenon of Courland is observed. This small region became one of the most important information centers, which sent plenty of messages on the events in the region and in Lithuania particularly to the western European newspapers.

In spite of the fact that at the end of the 18th century Lithuania was a very weak state, the amount of information concerning this country was very large in the newspapers. It was calculated that 3–5% of all messages published in the newspapers contained at least some information on the Grand Duchy. Such a huge interest in Lithuanian issues both in France and in Switzerland was caused by many important political events (wars, confederations, King's elections, etc.) which struck Lithuania in 1763–1773.